PROF. DR. ZEKİ ÇEVİK - PROF. DR. AHMET KÖÇ

KARESİ'DEN BALIKESİR'E

Şehrin Siyasi ve Sosyoekonomik Tarihinden Kesitler

nobel bilimsel

KARESİ'DEN BALIKESİR'E

(Şehrin Siyasi ve Sosyoekonomik Tarihinden Kesitler)

Editörler
Prof. Dr. Zeki Çevik
Prof. Dr. Ahmet Köç

nobel bilimsel

KARESİ'DEN BALIKESİR'E
(Şehrin Siyasi ve Sosyoekonomik Tarihinden Kesitler)
Editörler: Prof. Dr. Zeki Çevik, Prof. Dr. Ahmet Köç

Yayın No.: 872
E-ISBN: 978-625-433-132-9
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2021

© Copyright 2021, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 2077
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

"NOBEL BİLİMSEL ESERLER" bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Furkan Mülayim -furkan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Mine Metin -mine@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Lale Yalçın -laleenobel@gmail.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Çevik, Zeki., Köç, Ahmet.
Karesi'den Balıkesir'e (Şehrin Siyasi ve Sosyoekonomik Tarihinden Kesitler) / Zeki Çevik, Ahmet Köç
1. Basım, VIII + 264 s., 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
E-ISBN: 978-625-433-132-9
1. Osmanlı 2. Balıkesir 3. Cumhuriyet

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

İÇİNDEKİLER

OSMANLI DÖNEMİ

1. Bölüm
OSMANLI DÖNEMİ BALIKESİR ŞEHRİNİN GELİŞİM ALANLARI VE MEKÂNSAL DİNAMİKLER 3
Prof. Dr. M. Murat Öntuğ

2. Bölüm
XIX. YÜZYILDA BALIKESİR YILDIRIM KÜLLİYESİNİN MALİ YAPISI 35
Prof. Dr. Ahmet Köç

3. Bölüm
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİV KAYITLARINA GÖRE BALIKESİR VAKIF ENVANTERİ 53
Prof. Dr. Selim Hilmi Özkan

MİLLÎ MÜCADELE VE CUMHURİYET DÖNEMİ

4. Bölüm
MİLLÎ MÜCADELE'NİN BAŞLANGICINDA BALIKESİR VE ÇEVRESİNDE ASKER VE İAŞE SORUNU ÜZERİNE TESPİTLER (1919) 69
Doç. Dr. Cihan Özgün
Araş. Gör. Semih Çınar

5. Bölüm
BATI ANADOLU'DA HAZİRAN 1920'DE MEYDANA GELEN YUNAN ASKERÎ İLERLEMESİNİN İNGİLİZ BELGELERİNE YANSIMASI 85
Doç. Dr. Resul Yavuz

6. Bölüm
YUNAN İŞGALİNİN BANDIRMA'NIN ÖMERKÖY VE
KAYACIK KÖYLERİNDE YOL AÇTIĞI ZARARLAR 109
Prof. Dr. Mehmet Temel

7. Bölüm
VATAN HAİNLİĞİ İLE VATANPERVERLİK KISKACINDA
BALIKESİR'DE BİR POLİS MEMURU: AHMET CEMAL (ÖNEN) EFENDİ 123
Doç. Dr. Yücel Yiğit

8. Bölüm
BALIKESİR MİLLETVEKİLİ İBRAHİM SITKI YIRCALI'NIN
TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ (1950-1954) 145
Doç. Dr. Fuat Uçar

9. Bölüm
COĞRAFYA, TOPLUM VE İKTİSAT EKSENİNDE DEMOKRAT PARTİ
DÖNEMİNDE BALIKESİR KIRSALINDA TARIM (1950-1960) 183
Dr. Öğretim Görevlisi Okan Ceylan

10. Bölüm
CUMHURİYET DÖNEMİNDE ÇEVRE - ŞEHİRCİLİK ANLAYIŞ VE
UYGULAMALARI: BALIKESİR KENTİ ÖRNEĞİ (1923-2000)..... 215
Prof. Dr. Zeki Çevik

3. Bölüm

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİV KAYITLARINA GÖRE BALIKESİR VAKIF ENVANTERİ

Selim Hilmi Özkan[*]

Giriş

Gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası kurulan Türk devletleri öncelik olarak toplumun güvenliği, refahı ve huzurunu sağlamayı ilke olarak benimsemişlerdir. Sağlanan güven ortamında da halk rahat bir şekilde ticari ve sosyal faaliyetlerini devam ettirebilecektir. Ticari faaliyetin artması üretim artışına neden olacak bu da devletin gelirlerinin artmasına olumlu katkı sağlayacaktır. Böyle bir ortamda da devlet iyi bir ordu besleyecek ve yeni ülkeler fethedecektir. Fethedilen ülkelerde güvenlik sağlanıp ticaret canlandıktan sonra toplum arasında sosyal adalet ve dengenin sağlanması da büyük ölçüde vakıflar sayesinde sağlanmıştır. Toplum bireylerinin gelirlerinin eşit olmadığı ve bu eşitliğin de hiçbir zaman tam anlamı ile sağlanamadığı bir gerçektir. Bu durumda vakıflar önemli bir görev ifa etmiştir. Vakıf kurumu sadece Türk ve İslam toplumlarına özgü bir kurum değildir. Her toplumda benzer organizasyonlar vardır. Fakat bu kurum bilhassa Osmanlı döneminde daha sistemli ve yaygın hâle getirilmiştir (Ünal, 2010: 232).

Vakfın en makbulü, insanların acil ihtiyaçlarını karşılayanıdır anlayışından hareketle Osmanlı, vakıf işlerini ön plana çıkarmış hem dünya hem de ahirete

[*] Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, shilmi@yildiz.edu.tr (ORCID: 0000-0001-6381-8553).

bir hizmet vasıtası görmüştür. Camiler, mescidler, medreseler, hastaneler, tekkeler, çeşmeler, suyolları gibi dinî ve sosyal pek çok kurum zengin ve hayırsever kimseler tarafından hem hizmete açılmış hem de hayatiyetlerini sürdürebilmeleri için kurulan vakıflarla ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Bu vakıflara gelir kimi zaman menkul kimi zaman da tarla, bağ, bahçe, han, hamam, bedesten, dükkân, ev gibi gelir getiren gayrimenkuller vakfedilmiştir (Kopar ve Özkan, 2009: 99). Devlet daha çok vatandaşın can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla askerî harcamalara ağırlık vermiştir. Cami, mescid, medrese, çeşme, han, hamam, zaviye, kervansaray, imarethane gibi daha çok toplumu ilgilendiren her şey hayırseverler tarafından yapılmış ve vakıflarla da desteklenmiştir. Devletin askerî yapıları arasında olan köprü, kışla, yol, kale gibi yapıları da vakıflar aracılığı ile ayakta tutulmuş veya tamir edilmiştir.

Selçuklu ve kendisinden önceki Türk-İslam mirasına tam anlamı ile sahip çıkan Osmanlı Devleti, diğer kurumlarda olduğu gibi vakıf kurumunu da kendine özgü bir şekilde geliştirerek Anadolu'nun ve egemen olmuş olduğu coğrafyanın tamamına yaymıştır. Osmanlı Devleti kendisinden önceki İslam toplumlarında olduğu gibi halka götürülmesi gereken başta eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin her birini kurulan vakıflar aracılığıyla idame ettirmiştir. Osmanlı örneğinde vakıfların oluşturulmasında belirli bir bölge ve hizmet önceliği yoktur. Temel prensip olarak, *ihtiyaç varsa vakıf* vardır düsturu benimsenmiştir (Yediyıldız, 2003: 11; Köç, 2013: 103).

İmparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Balıkesir'de de Osmanlı döneminde kurulan birçok vakıf vardır. Şehrin zenginleri, idarecileri hatta normal gelire sahip halktan birçok kimse vakıf kurmuştur. Kurmuş oldukları bu vakıflara veya daha önce kurulan vakıflara arazilerini, değirmenlerini, evlerini, ürün veren ağaçlarını, bağ ve bahçelerini, ekmek fırınlarını, kazanlarını, koyunlarını, mandalarını, kölelerini veya gelir getiren her şeyle birlikte bir insanın günlük yaşamında ihtiyaç duyduğu ve kullanabileceği her şeyi vakfederek vakfın işlevselliğini ve devamlılığını sağlamışlardır. Diğer birçok yerde olduğu gibi Balıkesir'de kurulan ticarethaneler, imaretler, eğitim kurumları, sosyal tesisler ve kervansaraylar vakıflar aracılığı ile desteklenmiştir. Bu çalışmamızda Vakıflar Genel Müdürlüğü envanterine göre Balıkesir ve çevresinde kurulan vakıfların bir özeti ortaya konmaya çalışılacaktır. Balıkesir'de kurulan vakıflar arasında envanter kaydında olmayan bazı vakıfların olduğunu da unutmamak gerekir.

Modern toplumlarda bile insanların temel ihtiyaçları başta olmak üzere hayatını devam ettirebilmesi için gerek duyduğu her şeye devletin veya insanın kendisi zaman zaman yetersiz kalmaktadır. Hâl böyle olunca ulaşım imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde bu durumun daha zor ve karmaşık olduğu ortadadır. Bu açıdan Osmanlı Devleti kendisinden önceki İslam devletlerinde olduğu gibi vakıf kurumunu ve kurucularını desteklemiştir. Bu sayede insanlığın ihtiyaçları giderilmeye çalışılmış ve vakıf kurulan bölgelerde yaşayanların yaşam standardı yükseldiği gibi ihtiyaç sahiplerinin arzuları giderilmiştir. Vakıf kurucuları arasında hanedan üyelerinden devlet adamlarına, devlet görevlilerinden halka, erkeklerden kadınlara kadar birçok kesimi görebiliriz. Maddi durumlarına bakılmaksızın toplumun her kesiminin vakıf kurduğunu görmekteyiz. Bu durum Vakıflar Genel Müdürlüğü envanter kayıtlarına da yansımıştır. Bu kayıtlara göre Bugünkü Balıkesir siyasi sınırları içerisinde irili ufaklı her alana hizmet eden 1313 vakıf kaydı vardır. Bu kayıtlar içerisinde mükerrer kayıtları çıkardığımız zaman 1263 kaydın olduğunu görmekteyiz. Sadece Balıkesir ve çevresinde binin üzerinde bir vakfın bulunması, toplumun ihtiyaçlarının giderilmesi açısından vakfın öneminin ve yaygınlığının göstergeleri arasındadır.

Osmanlı toplumu ve Osmanlı öncesi İslam toplumunda vakıf kurulmasının tek bir temel dayanağı vardır. Bu ise dinin emredici bir hükmü olmamakla birlikte insanlar arasında yardımlaşmayı ve Allah yolunda harcamayı teşvik edici ayetlerin ve hadislerin varlığıdır. Bunu esas alan İslam ümmeti, Ayet ve hadislerden yola çıkarak, yardımlaşmayı ve diğer insanlara faydalı olmayı kendilerine birer borç bilmişlerdir. Osmanlı devleti yönetici ve toplumu da bu uygulamayı yaygınlaştırarak devam ettirmiştir. Vakıflar sayesinde sosyal ihtiyaçlar giderildiği gibi toplum arasında yardımlaşma ve dayanışma duyguları gelişmiştir. Ayrıca toplum arasında servet ve gelir dağılımı nispeten dengelenmiştir (Kozak, 1985: 34).

Osmanlı anlayışında toplum fertleri birbirinden farklı olduğuna göre onların maddî kazançları da birbirinden farklılık gösterecektir. Bu anlamda toplum fertleri arasında geliri olmayan veya geliri az olan ya da ihtiyaç sahibi talebe, yolcu, düşkün kimselerin ihtiyaçlarını görmek için hayır sahibi kişilere iş düşmüştür. Sonuçta Osmanlı toplumunun ürettiği binlerce vakıf müessesesi, insanların birbirleriyle ahenkli şekilde yaşamak başta olmak üzere ihtiyaç sahiplerine yardım etme düşüncelerinin harekete geçirilmesi eylemidir (Singer, 2004: 47; Köç, 2015: 15).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Envanterine Göre Balıkesir Vakıfları

Balıkesir ve çevresine Türkler, Malazgirt Savaşı sonrası gelmiştir. Kutalmış oğlu Süleyman Şah İznik'i başkent yaptıktan sonra Balıkesir ve çevresini de Türk hâkimiyetine katmıştır. Fakat bölge I. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra Türk idaresinden çıkmıştır. Türklerin tekrar bu bölgeleri ele geçirmesi Moğol istilası sonrasıdır. Selçuklular zamanında Anadolu'nun batısına yerleşen Türkler, burada siyasi bir yapı olarak "Uç Beylikleri" dediğimiz yeni bir siyasi teşekkül oluşturdular. Bu sayede *uç* bölgeleri göçmen Türklerin gelmiş olduğu geçici bir yer olmanın ötesinde, bizzat yurt edinmek amacı ile geldikleri yerler olmuştur. Daha sonraki dönemlerde artan Moğol istilası ile *uç* bölgelerinde yığılmalar artmıştır. Uç beyliği, Sinop ve Kastamonu'dan Akdeniz ve Marmara kıyılarına kadar uzanan sınır hattıdır. Uçlarda olan şehir ve kasabalar tamamen Türk halkı tarafından doldurulmuştur. Uç beyliği, müessesesini idarî değil, sadece siyasi ve askerî bir fonksiyon olarak kabul etmek lazımdır ki bu da yeni araziler fethinden ve sınırların Hristiyan hücumlarına karşı muhafazasından ibarettir (Akdağ, 1992: 82; Barkey, 2008: 37).

Bir bey etrafında örgütlenen bu siyasi yapı, zamanla güçlenerek kendi bölgesinin egemeni durumuna geldi. Bu beyliklerden birisi de Balıkesir ve çevresine egemen olan Karesi Beyliği'dir. Bu Türkmen beylikleri arasında yer alan Karesi Beyliği, Marmara'dan Adalar Denizi'ne kadar geniş bir alana hâkim olarak adalar ve Rumeli'de de faaliyet göstermiştir. Bu beylik, Balıkesir'in dışında bugünkü Balıkesir siyasi yapısı içerisinde olan Bergama, İvrindi, Ayazmend [Altınova], Kemer, Edremit [Burhaniye], Bayramiç, Ayvacık, Ezine, Fırt [Susurluk], Bigadiç ve Sındırgı gibi yerleşim yerlerine de hükmetmiştir (Günay, 2005: 357). Beylik, 1345 yılında Orhan Bey tarafından Osmanlı sınırlarına katıldı. Bu katılma ile birlikte Karesi beylerinden Evrenos Bey, Hacı İlbey, Ece Halil ve Gazi Fazıl beyler Osmanlı askerî ve siyasi yapısına ayrı bir güç katmıştır.

Karesioğulları döneminde bölgeye birçok cami, mescit, köprü, hamam gibi hayır eseri yapılmıştır. Bölgenin Osmanlı egemenliğine geçmesinden sonra bu eserlere yenileri ilave edilmiştir. Bunların devamlılığı da vakıflar aracılığı ile sağlanmıştır. Osmanlı devrinde kurulmuş vakıfları kimi zaman tahrir defterlerinden kimi zaman, şer'iyye sicillerinden, kimi zaman da Vakıflar Genel Mü-

dürlüğü Arşivi'nde kayıtlı vakfiyelerden veya diğer belgelerden tespit edebilmek mümkündür. Her ne kadar tapu tahrir, evkaf, hurufat defterleri ve sicillerde olup da bahsedilen envanterde olmayan birçok vakıf adına rastlansa da bu çalışmada çerçeve olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü envanteri dikkate alınmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki Balıkesir vakıf listesi -tam olmasa da- kayıt altına alınan eserlerin sayısı, resmî kayıt tarihleri ve kuruldukları bölgeler hakkında ipuçları vermektedir. Kayıtlar bölgenin gelişimini çeşitli yönleriyle ortaya koymaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında; XV. yüzyıldan iki, XVI. yüzyıldan iki, XVII. yüzyıldan yedi, XVIII. yüzyıldan elli dört, XIX. yüzyıldan üç yüz kırk iki, XX. yüzyıldan yüz elli sekiz, Cumhuriyet dönemi yirmi sekiz, tarihsiz altı yüz yetmiş olmak üzere toplam bin iki yüz altmış üç vakıf tespit edilebilmektedir. Envanter kaydına göre Osmanlı dönemine ait ilk vakıf hicri 842 [m. 1438] tarihli Balıkesir Manyas'ta kurulmuş olan Mehmed *Paşa bin Hızır Danişmend bin Hamza Çelebi* vakfıdır. Bu vakıftan önce vakıf kaydı olması pek muhtemeldir. Fakat elimizdeki bilgiler şimdilik bununla sınırlıdır. Çünkü Osmanlı tapu tahrir defterlerinde Karasioğullarından intikal eden vakıflarla ilgili *"Karasiden"*, *Karasioğullarından"*, *"asl-ı Karasiden"*, *"nesl-i Karasiden"*, *"vakf-ı Karasi"* ve *"Hân-ı Karasiden"* ibareleri kullanılmıştır. Bu sayede Osmanlı kayıtlarına göre vakıfların ne zaman kurulduğunu takip etmek mümkündür (Günay, 2005: 359).

Balıkesir'in en eski vakıflarından birisi olan 8 Mart 1402 tarihli İne Bey Zaviyesi vakfı envanter kaydında yoktur. Vakfiyeye göre İne Bey, Balıkesir'de zâviye dışında Taşpazarı ve Kanara hamamlarını ve imâreti inşa ettirmiştir. Bunların dışında Bursa'da bir medrese ve bir hamam, Bergama'da iki hamam [Saray ve Cami ya da İne Bey Hamamı] ve Ankara'da bir hamam [Öğle Hamamı] yaptırmıştır (Öntuğ, 2003: 70). Envanter kaydında geçen ikinci vakıf aynı yüzyılda kurulan *İskender Bey bin Kasım Bey* vakfı 876 [m. 1471] tarihlidir.

Balıkesir ve çevresinde kurulan vakıf sayısı, tarihi tespit edilebilenler arasında XIX. yüzyılda en yüksek sayıya ulaşmıştır. XX. yüzyılda kurulan vakıf ise bu sayının yarısından biraz fazladır. Envanter kayıtlarında bazı vakıfların ismi yoktur. Mesela Balıkesir'in Osmanlı döneminde kurulan en eski [m. 1462] ve önemli vakıflarından olan Zağanos Paşa vakfına envanterde yer verilmemiştir. Bu vakıf, Vakıflar Genel Müdürlüğü 581 numaralı defterde kayıtlıdır. 1462

tarihli Zağanos Paşa vakfı envanter kaydında bulunmamakla birlikte tarihsiz *"Zağanos Paşa, Mehmed Bey, Sitti Hatun, Fatma Sultanın Balıkesir Evkafı"* ismi ile bir kayıt vardır.

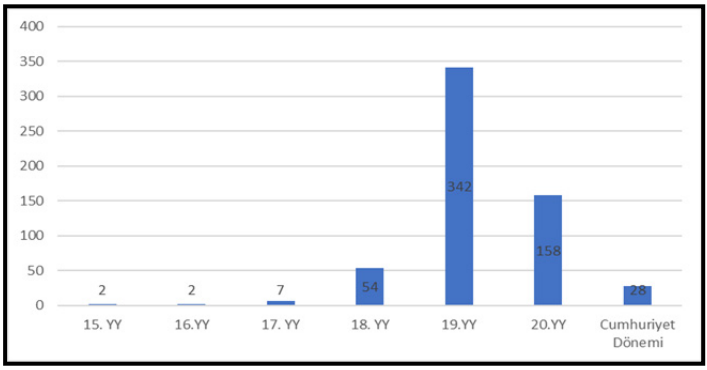
Fatih'in Çandarlı Halil Paşa'dan sonra vezîriâzamlık makamına getirdiği Zağanos Paşa (Emecen, 2013: 72), Balıkesir'de hamam, imaret, çeşme, muallimhâne, şadırvan, iki adet kuyu ve camiden oluşan büyük bir külliye yaptırmıştır. Bu yaptırdığı hayır eserlerinin uzun yıllar yaşaması için de H.866/M.1461-1462 tarihinde bir vakfiye düzenletmiştir. Kendi mallarını yaptırdığı bu külliyeye vakfetmiştir. Zağanos Paşa Balıkesir'de yaptırdığı külliyesine gelir olsun diye ayrı çarşılarda 25 adet dükkân, ayrıca Balıkesir'e bağlı Atköy, Türkeri köyü, Demirci köyü ile bu köyde 20 köle ve Saruhan'da Tanbur köyü, Teslimatlı köyü, Büyük Meder ve Küçük Meder köyleri, Karacaviran köyü, Numanlı köyü ve bu köye bağlı Kadaglıç ve içinde bulunan 104 manda, bir değirmen ve 3 köle ile Yay köy isimli mezrayı ve daha birçok menkul ve gayrimenkul vakfetmiştir (Berki, 1958: 19-37). Zağanos Paşa'nın kurduğu vakfa ait mülklerin çoğu Balıkesir'de ve Manisa'dadır.

Zağanos Paşa, Balıkesir şehrinde yaptırdığı külliyenin dışında, Balıkesir'e bağlı Eftelye [Pamukçu] köyünde bir hamam, Kula kazasında bir çeşme, Sofya'da (TKA, 61, 351; Genç, 1988: 80; Özkan, 2016: 301) bir hamam ve Filibe'de bir cami yaptırmıştır (Öntuğ, 2003: 75). Zağanos Paşa'nın vakıf arazisi olan Sofya'nın Bana [Banya] köyünde 1 Müslim ve 68 gayrimüslimler kayıtlıdır. Gayrimüslimlerin 13'ü mücerrettir. Köydeki bulunan Müslüman bir hane 22 akçe çift resmi ödemektedir. İspenç resmi olarak da 1.700 akçe vergi alınmaktadır. Diğer vergiler ile birlikte toplam köyün hâsılı 3.958 akçedir (Özkan, 2016: 301). Paşa vakıf gelirlerinden Balıkesir'deki hamam, cami-i şerif, imaret ve diğer mahallelere akan su mecralarının ve kendi imareti ve caminin tamirini, Balıkesir tevabiinden Eftelye [Pamukçu] karyesi yakınlarındaki hamamın tamirini, Germiyan vilâyetinde Kula kasabası haricindeki su mecrasının tamiri ile birlikte Sofya yakınında bulunan hamam ve Filipe beldesindeki caminin tamir masraflarının da karşılanmasını şart koşmuştur. Vakıf gelirlerinin yarısını mütevelliye verilmesini şarta bağlayarak nâzıra gündelik olarak yirmi dirhem, şeyhe beş dirhem, nakibe, aşçıya, ekmekçiye ve ambarcıya iki dirhem verilmesini şart koşarak gelirlerin dağılımı ve idaresinin nasıl yapılacağını da vakfın şartları arasına koydurmuştur.

Zağanos Paşa birçok vakıfta olduğu gibi vakıflarının idaresini oğlu Mehmed Çe1ebi'ye, sonra diğer oğlu Ali Çe1ebi'ye ve bunların ikisinden sonra bunların oğullarından birine ve sonra neslen ba'de neslin oğullarının oğullarından ehil olanının idaresine bırakılmasını şart koşmuştur. Bunların inkırazlarından sonra bu ikisinin yani Mehmed Çelebi ve Ali Çelebi'nin kızlarından birinin ehil olanına, bunların da inkırazından sonra vakfın kölelerinin ehil olanına ve sonra bunların evlâdının ehil olanına bunlar da münkariz olursa memleketin sultanının rızasına göre yönetilmesini şarta bağlamıştır (Berki, 1958: 26).

Grafik 1: Vakıfların Yüzyıllara Göre Dağılımı

Yüzyıl	Sayı
15. yüzyıl	2
16. yüzyıl	2
17. yüzyıl	7
18. yüzyıl	54
19. yüzyıl	342
20. yüzyıl	158
Cumhuriyet Dönemi	28
Tarihsiz	670
TOPLAM	**1263**

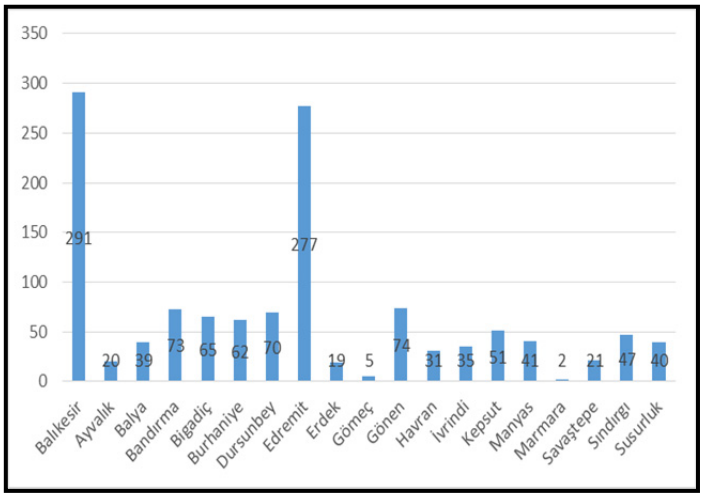

Envanter kaydında geçen bin iki yüz altmış üç vakfın 291'i Balıkesir merkezde geri kalanları ise ilçelerinde kurulmuştur. Bugünkü siyasi sınırları dikkate aldığımız zaman en fazla vakıf Edremit ilçesinde en az vakıf da Marmara'da kurulmuştur. En çok vakıf kaydı bulunan Balıkesir ve Edremit ile en az vakıf kaydı bulunan Gömeç ve Marmara ilçeleri dışında vakıfların ilçelere dağılımı düzenlidir.

Vakıflar kentleşmede de önemli bir görev yerine getirmiştir. Mesela buna Balıkesir'den bir örnek vermek gerekirse, Osmanlı döneminde 300-400 nüfuslu bir köy konumunda olan Bandırma, daha sonraki dönemde gelişerek önemli bir yerleşim yeri hâline gelmiştir. Bunda Bandırma iskelesinin önemli bir payı olduğu gibi dergâh-ı alî çavuşlarından Haydar Çavuş'un Bandırma'da kurduğu vakfında payı büyüktür. Çünkü Haydar Çavuş Bandırma'da inşa ettirdiği cami, muallimhâne ve çeşme için 1591 yılında bir vakıf kurmuştur. Kurduğu vakfın giderleri için de hamam, beş adet ev ve on beş dükkân yaptırmıştır. Ayrıca vakıf

için 200.000 dirhem vermiş ve İstanbul'da oturduğu ev ile birlikte ilave olarak 12.000 dirhem bağışlamıştır. Vakfın kurulduğu tarihte Bandırma bugünkü Bandırma'ya yakın bir yerde küçük bir balıkçı köyüdür. Kurulan vakıf sayesinde yaptırılan evler ve dükkânlar köye yeni bir canlılık getirmiştir. Muallimhâne sayesinde çocuklara eğitim imkânı sağlanırken, hamam temizlik alışkanlığın geliştirdiği gibi şehirleşme konusunda önemli bir adım olmuştur. Haydar Çavuş'un kredi olarak verilmesi için vakfa bağışladığı 200.000 dirhem ise ticareti canlandırmıştır. Gelişmeye müsait bir yerde olan Bandırma bu vakıf sayesinde daha da gelişmiştir (Mutaf, 2014: 30).

Grafik 2: Vakıfların Kurulduğu Yere Göre Dağılımı

Kaza	Sayı
Balıkesir	291
Ayvalık	20
Balya	39
Bandırma	73
Bigadiç	65
Burhaniye	62
Dursunbey	70
Edremit	277
Erdek	19
Gömeç	5
Gönen	74
Havran	31
İvrindi	35
Kepsut	51
Manyas	41
Marmara	2
Savaştepe	21
Sındırgı	47
Susurluk	40
TOPLAM	**1264**

Balıkesir ve çevresinde kurulan vakıfların büyük bir çoğunluğu camii hizmetleri için kurulmuştur. Camiden sonra ise mescit hizmetleri için vakıf kurulmuştur. Mescitler, cuma namazlarının kılınmadığı günlük ibadet yapmak amacı ile küçük yapılardır. Bu mescitlerden minber konup camiye dönüştürülenleri de olmuştur. Mesela vakfiyesi tarihsiz, Balıkesir merkezde Karaoğlan mescidi (VGMA, 188/112), yine tarihsiz Dursunbey'de bulunan Sarısipahiler köyü cami (VGMA, 188/308) ile Burhaniye Kırtık köyü camilerine minber vazedilerek camiye çevrilen mescitlerdir (VGMA, 496/603).

Bunların dışında medrese, mektep, zaviye, köprü, türbe, çeşme, hamam, dergâh gibi sosyal ve toplumsal alana katkı sağlayan alanlarda vakıf kurulmuş veya vakfa gelir sağlaması için bağış yapılmıştır. Balıkesir ve çevresinde kuru-

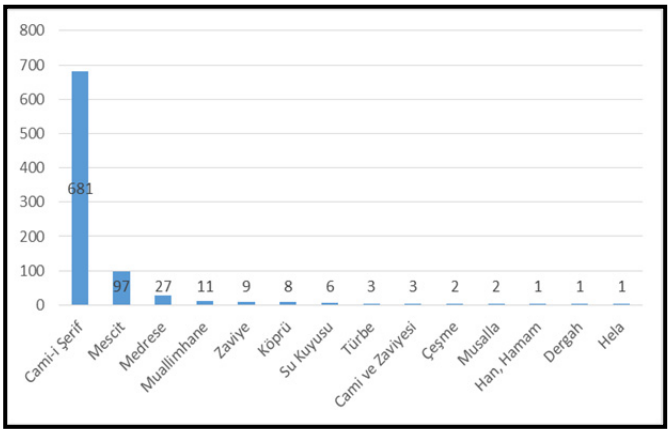
lan 1263 vakıf içerisinde 852 tanesinin ne amaç için kurulduğu veya vakfın ne hizmeti için kullanılacağı belirtilmiştir. Geri kalan 411 vakıf kurucusunun ismi ile anılıp hangi amaç için hizmet ettiği belirtilmemiştir.

Şehir merkezi ve kırsal kesimde birçok zaviyenin olduğu bilinmektedir. Ama envanter kaydında dokuz zaviyenin vakfı gözükmektedir. Zaviyeler daha çok kırsal bölgelerde kurulduğu için bu zaviyeler vakıf kurucuları tarafından önemli gelirlerle desteklenmiştir. Mesela Murat Öntuğ'un tespitlerine göre XVII. yüzyılın ilk yarısında şehir merkezinde on üç zaviye vardır (Öntuğ, 2003: 94). XVIII. yüzyılın ilk yarısında ise 10 zaviyeden bahsedilir (Ünlüyol, 1995: 201).

Balıkesir şehrinde birçok muallimhâne olmakla birlikte envanter kaydına göre bunlardan 11 tanesinin vakfı vardır. Diğerlerinin vakfı olsa da kurucularının ismi ile zikredildiği için hangi muallimhâne olduğunu tespit etmek zordur. Aynur Ünlüyol, şeriyye sicillerine göre XVIII. yüzyılın ilk yarısında on bir mualimhânenin varlığından bahseder (Ünlüyol, 1995: 206-210). Muallimhâne dışında Balıkesir de birçok medrese de kurulmuştur. Şehir merkezinde XIV. yüzyılın sonlarında Yıldırım Bayezid Han tarafından yaptırılan Yıldırım Han Medresesi ve XV. yüzyılın sonlarında II. Bayezid'in hocası Mevlânâ Sinan Hoca Efendi'nin inşa ettirdiği Hoca Sinan Medresesi bunlardan ilkidir. XVI. yüzyılda ise bu iki medresenin dışında, Oruç Paşa ve oğlu Mahmud Çelebi'nin yaptırdığı Oruç Paşa Medresesi, bu yüzyılın sonunda Sinan oğlu Bostan Çavuş tarafından yaptırılan Bostan Çavuş Dârülhadîs Medresesi ve yine yüzyılın sonunda muallimhâne iken medreseye dönüştürülen Fatma Hatun Medresesi vardır. Böylece XVI. yüzyılın sonunda medrese sayısı beşe yükselmiştir. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Balıkesir şehrinde bulunan medreselerin sayısı yediye çıkmıştır (Öntuğ, 2003: 117). Daha sonra bu sayı artmıştır. Balıkesir genelinde ise vakıf envanter kaydına göre yirmi yedi adet medrese hizmet vermiştir.

Grafik 3: Vakıfların Türlerine Göre Dağılımı

Vakfın Türü	Adedi
Cami-i Şerif	681
Mescit	97
Medrese	27
Muallimhâne	11
Zaviye	9
Köprü	8
Su Kuyusu	6
Türbe	3
Zaviye	3
Çeşme	2
Musalla	2
Han, Hamam	1
Dergâh	1
Hela	1
TOPLAM	**852**

Balıkesir'de birçok ilim ve devlet adamı yetişmiştir. Bunlardan en temayüz edeni İmam-ı Birgivî ismi ile meşhur Mehmed b. Pîr Ali b. İskender'dir. İmam Birgivî Balıkesir'in Kepsut ilçesinin Bektaşlar köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini babası Ali Zeynuddin Efendi'nin yanında yapmıştır. İlk tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'da Semâniye Medresesi müderrislerinden Ahi-zade Mehmed Muhiddin Efendi'den, sonra da sultan Süleyman'ın Anadolu Kadıaskeri Abdurrahman Efendi'den dersler almıştır. Onun yanında üç yıl süren mülazemetinden sonra İstanbul'daki çeşitli medreselerde görev yapmıştır. Bir süre de Edirne'de kassâm-ı askerî görevinde bulunmuştur. Bu görevinde iken halk arasındaki yayılan bid'atlar karşısında ümitsizliğe kapılmış ve nefs-i tezkiye etmek amacıyla görevini bırakarak İstanbul'a gelmiş ve Bayramiye tarikatı şeyhi Abdullah Karamânî'nin müritleri arasına katılmıştır. Hatta şeyhinin tavsiyesi üzerine kassâm-ı askerî görevinde iken kazandığı 4000 dirhemi sahiplerine geri iade etmiştir (Özkan, 2019: 692). Birgivi Mehmed Efendi, ilmi kişiliğinin yanı sıra vakfiyelerde de yaşamaktadır. Adına yaptırılan mescid yıkıldıktan sonra tekrar hayırseverler tarafından inşa edilmiştir.

Balıkesir ve çevresinde önemli bir etki yapanlardan birisi de IV. Murad döneminde isyan eden Balıkesir Sancak beyliği yapan ve aslen Soma'nın Fidanlı köyünden olan İlyas Paşa'dır. İlyas Paşa cami, han ve Mevlevihane yaptırmaya karar vermiştir. Bunlar için de bir vakıf kurulduğunu envanter kaydına göre anlıyoruz. Fakat hayır yapmak amacıyla yaptırdığı cami ve Mevlevihane için aldığı malların bedelini maalesef ödememiştir (Yağcı, 2009: 80).

Vakıf kurucuları arasında veya vakfedenler arasında birçok kadını da zikredebiliriz. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşiv verilerine göre Türkiye sınırları içerisinde kalan idari birimlerde kurucuları bilinen vakıf sayısı 23.823'tür. Bu vakıfların 3337'si [%14] kadınlar tarafından kurulmuştur. XVI. yüzyılda İstanbul'da kadınlar tarafından kurulan vakıflar üzerine inceleme yapan Gabriel Baer, 2515 vakıf arasından rastgele örnekleme yöntemi ile 500 vakfı seçmiş ve bunlardan 1/3'nün kadınlar tarafından kurulduğunu; Mary Ann Fay, Osmanlı dönemi Mısır üzerine yaptığı bir çalışmada, XVIII. yüzyılda Mısır'da kurulan 496 yeni vakfın 393'ü erkekler, 126'sı kadınlar tarafından kurulduğunu ve yine Haim Gerber, Edirne'de XV ve XVI. yüzyılda kurulan 301 vakıftan 61'nin [%20] kadınlar tarafından kurulduğunu tespit etmiştir. Kıvrım'ın tespitlerine göre Osmanlı döneminde Ayntap'ta kurulan 582 vakfın 213'ü [%36] kadınlar tarafından kurulmuştur (Kıvrım, 2017: 55, 57).

Benzer bir durum Balıkesir için de geçerlidir. Balıkesir'de vakıf kuran kadınlar arasında ilk sırada yine Zağanos paşanın zevcesi Nefise hanımı zikredebiliriz. Nefise hanım Fatih devri ricalinden Oruç Çelebi'nin kızıdır. O, vakfını Zağanos Paşa'nın vefatından otuz yıl sonra h.897/m.1492 yılında Kadı naibi Kasım b. Ömer tarafından tanzim olunduktan sonra Bursa kadısı Mahmut b. Şeyh Mehmet'e tasdik ettirmiştir. Vakfa Balıkesir'de on üç dükkân ile çoğunluğu Sındırgı'da olmak üzere Balıkesir ve çevresinde menkul ve gayrimenkul birçok yer bağışlamıştır. Mesela vakfa göre Sındırgı kasabasındaki cami-i şerifte imam ve hatip olan kimseye her birine her sene 150'şer dirhem, çerağ yağları için 150 dirhem, tespih okuyanlara günlük 1 dirhem, cuma geceleri Resûlullah (sav) na't ve mehdiye okuyan kişiye 15 dirhem verilmesi vakfın şartları arasındadır. Ayrıca her yıl Rebîü'l-evvel ayında pazartesi gecesi yapılacak ziyafet için 700 dirhem harcanarak, bu gece mevlit okunması ve yemek dağıtılması vakfın şartları arasındadır (Berki, 1958: 34).

Nefise Hanım'ın vakfı Vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde olmakla birlikte bu vakıfta envanter kayıtlarında yoktur. Veya tarihsiz ve vakfın kurucusu belli olmayan vakıflardan birisi Nefise Hanım'a aittir. Bu vakfın dışında envanter kayıtlarına göre Balıkesir idari sınırları içerisinde kurucuları bilinen vakıflar arasında hanımlar tarafından kurulmuş vakıf sayısı 130'dur. Kurucularının isimlerinden yola çıkarak bir değerlendirme yaptığımız zaman vakıfların %10'u kadınlar tarafından kurulmuş veya bir hayrın devamlılığı için menkul veya gayrimenkul bu hanımlar tarafından vakfedilmiştir. Abide Hatun,

Hundi Hatun, Âlime Hatun, Atike Hanım, Ayşe Hatun, Ayşe Hanım, Ayşe Bacı, Cemile Hatun, Cennet Hatun, Emine Hatun, Fatma Hanım, Fatma Hatun, Fatma Kadın, Hafize Hanım, Habibe Hanım, Havva Hatun, Havva Hanım, Hanife Hatun, Rabia Hatun, Rabia Kadın, Rukiye Hanım, Şakire Hanım, Şerife Hanım, Tahire Hatun, Ümmügülsüm Hatun, Zehra Hanım Zaliha Hatun Zübeyde gibi Balıkesirli hayırsever hanımları vakfiyeler sayesinde tanımaktayız (VGMA, 188, 496).

SONUÇ

Yardımlaşma ve dayanışma, İslam medeniyetin en belirgin özelliğidir. Bunun en bariz göstergelerinden olan vakıflar medeniyet tarihimizde çok önemli bir yere sahiptir. Bu kurum asırlar boyunca sosyal bünyemizde daima kaynaştırıcı ve birleştirici bir rol oynamıştır. Kültür ve medeniyette ileri gitmiş olan milletlerin hemen hepsinde sosyal yardım ve dayanışma öne çıkmaktadır. İnsana insanca bakmak, sahip olduğu mal ve servetten başkalarını da faydalandırmak gibi yüce duygulardan tezahür eden sosyal yardım ve dayanışmanın tümüyle ve en geniş şekliyle belirginleştiği yer vakıf alanıdır.

Balıkesir ve çevresinde Osmanlı döneminde çoğunluğu, cami ve mescitlerin ihtiyaçlarını karşılamak, buralardaki imam, hatip, müezzin gibi görevlerin ücretleri ödemek, eğitim amaçlı öğrencilere destek olmak, onların kalabileceği ve ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir gelir tahsis etmek, çeşme ve suyollarının tamirlerinin yapmak, fakir fukaraya yardımcı olmak, ölümden sonra hatırlanmak gibi birçok nedenden dolayı vakıflar kurulmuştur.

Balıkesir ve çevresinde kurulan vakıfların gayrimenkulleri arasında iş yerleri, dükkân gelirleri, bostan ve işlenebilecek araziler vardır. Bu yerlerden elde edilen gelirler çeşitli hayır işlerine tahsis edilmiş, birçok dinî ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Balıkesir Şer'iyye Sicilleri (BŞS), 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701.

Tapu Kadastro Arşivi, (TKA), Tapu Tahrir Defteri, (TT), 61, 351.

VGMA, 188/112, 308; 496/603.

Diğer Kaynaklar

Akdağ, M. (1992). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi* (Cilt 1). Ankara: Cem Yayınevi.

Barkey, K. (2008). *Empire of Difference The Ottomans in Comparatrive Perspective.* New York: Cambridge University Press.

Berki, A. H. (1958). İslamda Vakıf: Zağanus Paşa ve Zevcesi Nefise Hatun Vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi* (4), 19-37.

Ekinci, R. (2011). Zağnos Paşa'nın Balıkesir'deki Vakıfları. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Emecen, F. (2013). Zağanos Paşa. *İslam Ansiklopedisi*, 44, 72-73. Türkiye Diyanet Vakfı.

Genç, N. (1988). *XVI. Yüzyıl Sofya Mufassal Tahrir Defterinde Sofya Kazası.* Eskişehir.

Günay, V. (2005). Karasioğulları Vakıfları. Komisyon içinde, *XIV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri* (Cilt 1, s. 357-369). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İnalcık, H. K. (1995). İstanbul: Bir İslam Şehri. *İslam Tetkikleri Dergisi* (IX), 243-268.

Kıvrım, İ. (2017). *Osmanlı Döneminde Ayntab'da Salihat-ı Nisvan [Hayır Sahibi Kadınlar].* Ankara: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi.

Kopar, M. ve Özkan, S. H. (2009). Gaziantep'te Osmanlı Döneminde Kurulup Günümüzde Varlığını Devam Ettiren Vakıflar. İ. Altınöz içinde, *Halep ve Antep Vakıfları* (s. 199-205). İstanbul: Gaziantep Üniversitesi-Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Kozak, İ. E. (1985). *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf.* İstanbul: Akabe Yayınevi.

Köç, A. (2013). Osmanlı Devleti'nde Hazine Gelirlerinden Vakıflara Yapılan Tahsisatlar. *Vakıflar Dergisi* (39), 103-114.

Köç, A. (2015). Free Food Distribution in Ottoman Imarets or the Social Aspects of Power of Nutrition. *Turkey at the Beginning of 21st Century: Past and Present.* içinde Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.

Köç, Ahmet. (2016). Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tekke İlişkisinin Önemli Bir Tanığı: Halveti Şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi ve Vakıfları. *Belleten* (289), 798-821.

Mutaf, A. (2014). Bir Köyün Kentleşmesi Sürecinde Haydar Çavuş ve Bandırma'daki Vakfı. Ş. Ç.-S. Genç içinde, *Uluslararası Balıkesir'e Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu Bildirileri* (s. 29-32). Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi.

Öntuğ, M. M. (2003). *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkan, S. H. (2016). Balkanlar'da Bir Osmanlı Şehri: Sofya (1358-1878). *Avrasya Etüdleri*, 50(2), 279-314.

Özkan, S. H. (2019). Bir Ehl-i Sünnet Müdafii İmam-ı Birgivî ve Görüşlerinin Kadızadeliler Harekatına Tesiri. M. B. vd. içinde, *Balıkesirli Bir İslam Alimi İmam Birgivî* (Cilt II, s. 690-710). Balıkesir: Balıkesir Belediyesi.

Singer, A. (2004). *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1999). *Karesi Meşâhiri*, Balıkesir: Zağnos Yayınları,

Ünal, M. A. (2010). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi.* Isparta: Fakülte Kitabevi.

Ünlüyol, A. (1995). *Şeriyye Sicillerine Göre XVIII. Asrın İlk Yarısında Balıkesir [1700-1730]*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yağcı, Z. G. (2009). Bir İsyan ve Etkileri: Balıkesir'de İlyas Paşa İsyanı. *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, ed. Osman Köse, Samsun: 65-82.

Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.